

بررسی ملکولی بیماری PKU در جمعیت ایرانی: گزارش موردی از

شناسایی جهش جدید در ژن PAH در دو خانواده ایرانی

شهره زارع کاریزی^۱، سیدمهدی حسینی مزینانی^{۲*}، مژگان کوچمشگی^۳، غلامرضا جوادی^۴

۱- دانشجوی دوره دکتری ژنتیک ملکولی، گروه زیست شناسی، دانشگاه

آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات

۲و۳- به ترتیب دانشیار و روانپزشک گروه ژنتیک ملکولی، پژوهشگاه ملی

مهندسی ژنتیک و زیست فناوری

۴- دکتری گروه زیست شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و

تحقیقات- تهران

* نویسنده مسئول مکاتبات، پست الکترونیکی: hosseini@nigeb.ac.ir

(تاریخ دریافت: ۸۸/۲/۱۴ - تاریخ پذیرش: ۸۹/۳/۳۰)

چکیده

فنیل کتونوری شایع ترین اختلال در متابولیسم اسیدهای آمینه می باشد و فراوانی آن در جمعیت ایرانی یک نفر در هر ۳۶۲۷ تولد تخمین زده شده است. علت این بیماری با الگوی توارث اتوزوم مغلوب، جهش هایی است که در ژن PAH اتفاق می افتد. تا بحال صدها جهش مختلف در ژن PAH گزارش شده است که منجر به بیماری PKU می شود. طیف این جهش ها در جوامع مختلف متفاوت است. این مطالعه گزارشی از شناسایی یک جهش جدید در ژن PAH در دو بیمار مبتلا به PKU کلاسیک در طی تعیین طیف جهش های ژن PAH در ۱۵۰ بیمار ایرانی می باشد. این جهش یک تغییر تک نوکلئوتیدی در اگزون هفت ژن PAH بوده که در طی آن نوکلئوتید دوم کدون ۲۴۷ تغییر می یابد (G به A). در نتیجه این جهش - در قلمرو کاتالیتیک پروتئین - آسید آمینه گلايسین (Gly) به آسپارتیک اسید (Asp) تبدیل می شود.

واژه های کلیدی

فنیل آلانین،
الگوی موتاسیون،
غربالگری،

مقدمه

هایپرفنیل آلانینیمیا (HPA;OMIM 261600)، شایع‌ترین گروه بیماری‌های ارثی ناشی از نقص در متابولیسم اسیدهای آمینه می‌باشد. فراوان‌ترین شکل این گروه از بیماری‌ها، بیماری فنیل کتونوری (PKU) است (۱۴). فنوتیپ‌های HPA به سه دسته تقسیم می‌شوند: هایپرفنیل آلانینیمیا می‌لایم (HPAIII یا MHP) که میزان فنیل آلانین در پلاسما خون بیمارانی که تحت درمان قرار نگرفته‌اند بین $600-1200 \mu\text{M}$ است. فنیل کتونوری می‌لایم (HPAII یا MPK) که میزان فنیل آلانین در پلاسما خون این بیماران بین $1200-600 \mu\text{M}$ متغیر است. فنیل کتونوری کلاسیک (HPAI یا PKU) زمانی است که میزان فنیل آلانین در پلاسما خون بیمارانی که تحت درمان قرار نگرفته‌اند، بیش از $1200 \mu\text{M}$ می‌باشد (۷). علت بیماری PKU با توارث اتوزوم مغلوب، جهش‌هایی است که در ژن کد کننده آنزیم کبدی فنیل آلانین هیدروکسیلاز (PAH) اتفاق می‌افتد. این آنزیم در حضور کوفاکتور تتراهیدروبیوپترین (BH4) باعث تبدیل L-فنیل آلانین به L-تیروزین می‌شود. بارزترین تظاهرات بالینی این بیماری عقب ماندگی شدید ذهنی است. تشخیص سریع بیماری و شروع رژیم درمانی، در پیشگیری از عوارض غیر قابل برگشت مغزی اهمیت ویژه‌ای دارد (۱۲، ۱۳، ۱۶). فراوانی بیماری PKU در سفید پوستان حدود $1/10000$ نفر در هر تولد زنده است (۱۱، ۶)، در حالی که این فراوانی در جمعیت ایرانی $1/3627$ نفر در هر تولد زنده گزارش شده است (۱۰). ژن کد کننده آنزیم PAH دارای ۱۳ اگزون و به طول تقریبی ۹۰ Kbp روی بازوی بلند کروموزوم ۱۲ قرار دارد و تولید یک رونوشت به طول ۲/۵ کیلو باز می‌کند (۲). مطالعاتی که روی ساختار سه بعدی آنزیم PAH انجام شده، نشان می‌دهد که این آنزیم شامل چهار زنجیره منومر است. هر منومر دارای سه قلمرو ساختاری است: قلمرو تنظیمی در انتهای آمین (اسید آمینه‌های شماره ۱-۱۴۲)، قلمرو کاتالیتیکی (اسید آمینه‌های شماره ۴۱۰-۱۴۳) و قلمرو تترامریزاسیون در انتهای کربوکسیل (اسید آمینه‌های شماره ۴۵۲-۴۱۱) (۱۲).

ژن PAH بسیار هتروژن می‌باشد به طوری که تا به حال بیش از ۵۲۰ جهش مختلف در این ژن گزارش شده است. در بسیاری از

جمعیت‌های مطالعه شده، ۲۰ و یا حتی بیشتر، جهش‌های مرتبط با بیماری PKU شناسایی شده است که فراوانی و پراکنش این جهش‌ها در هر جمعیت متمایز از جمعیت دیگری است. علاوه بر این، در هر جمعیتی چند جهش با فراوانی بسیار بالا دیده می‌شود (۳).

این مطالعه گزارشی است از شناسایی جهشی جدید در ژن PAH در دو خانواده ایرانی که در جریان تعیین طیف جهش‌های بیماری PKU در جمعیت ایرانی شناسایی شدند.

مواد و روش‌ها

هر دو بیمار مورد مطالعه به علت عقب ماندگی ذهنی در مراکز بهزیستی نگهداری می‌شوند.

الف- گزارش بالینی

بیمار اول، پسری ۲۰ ساله با ضریب هوشی کمتر از ۵۵ بود. میزان فنیل آلانین در سرم بیش از $1200 \mu\text{M}$ بود و به مدت ۲ سال از شیر مادر تغذیه کرده است. والدین بیمار غیر خویشاوند، اهل تبریز و دارای یک فرزند PKU دیگر نیز می‌باشند.

بیمار دوم، پسری ۲۳ ساله با ضریب هوشی کمتر از ۵۵ که به مدت دو سال از شیر مادر تغذیه کرده است و میزان فنیل آلانین در سرم بیش از $1200 \mu\text{M}$ بود. والدین بیمار خویشاوند و اهل سراب، دارای سه فرزند مبتلا به بیماری PKU هستند.

ب- آنالیز ژنتیکی آل‌های PAH

پس از مشاوره با خانواده بیماران و اخذ رضایت نامه، ۵ سی سی خون در لوله‌های حاوی EDTA از بیماران و والدین آنها گرفته شد. استخراج DNA از خون محیطی براساس روش نمک اشباع صورت گرفت (۱۴). جهت تعیین جهش در بیماران، ابتدا ۱۰ موتاسیون نقطه‌ای (R261Q(HinfI)، R261X(HindIII)، L333F(BanII)، IVS10-11g>a(DdeI)، R408W(StyI)، S67P(XbaI)، IVS11+1g>c(DdeI) و R408Q(HaeIII) به روش PCR-RFLP برای هر بیمار بررسی شد. آنزیم مربوط به هر جهش در پرائنز نوشته شده است (۱۴).

در مرحله بعد، از روش Single Strand Conformation SSCP (Polymorphism) برای بیمارانی که فاقد این جهش‌ها بودند یا

اگزون شماره ۷ ژن PAH بود. لذا این اگزون در هر دو بیمار تعیین توالی شد. در نتیجه تعیین توالی، هر دو بیمار دارای جهش G247D (c.740 G>A) به صورت هموزیگوت در اگزون ۷ بودند که باعث جایگزینی اسید آمینه آسپارتیک اسید به جای گلايسین می‌گردد (شکل ۱). دیگر فرزندان بیمار در هر دو خانواده دارای این تغییر نوکلئوتیدی به صورت هموزیگوت و والدین به صورت هتروزیگوت بودند. باتوجه به اینکه در این جهش، جایگاه برش برای آنزیم HaeIII از بین می‌رود، وجود جهش فوق با روش PCR-RFLP و برش با آنزیم HaeIII تایید شد.

به منظور اطمینان از پلی مورفیسم نبودن این تغییر نوکلئوتیدی، ۱۳ اگزون و نواحی مرزی اینترون‌های ژن PAH در هر دو بیمار تعیین توالی شد و تغییر نوکلئوتیدی دیگری در این دو بیمار مشاهده نشد. در ضمن اگزون شماره هفت ۵۰ فرد نرمال که موردی از بیماری PKU در شجره خانوادگی آنها مشاهده نمی‌شد، از طریق PCR-RFLP با آنزیم HaeIII مورد بررسی قرار گرفت که در هیچیک از این افراد تغییر نوکلئوتیدی مذکور دیده نشد.

در نبود تست‌های کارکردی و اندازه‌گیری فعالیت آنزیم در حضور تغییر نوکلئوتیدی جدید، از روش‌های دیگری که مشابه بررسی‌های فوق باشد یعنی حفظ شدگی فیلوژنتیکی توالی‌های اسید آمینه‌ای، تاثیر جهش بر ساختار بیوشیمیایی و همچنین فنوتیپ کلینیکی بیماران استفاده می‌شود. به این منظور جهت تعیین میزان حفاظت فیلوژنتیکی توالی اسیدهای آمینه، اسید آمینه شماره ۲۴۷ و چند اسید آمینه قبل و بعد از آن در رده‌های مختلف موجودات بررسی شد و مشاهده گردید که این اسید آمینه در رده‌های مختلف موجودات زنده ثابت و بدون تغییر بوده است که خود موید حفظ شدگی بسیار بالای آن می‌باشد (جدول ۶). از لحاظ ساختار پروتئنی نیز اسید آمینه ۲۴۷ در قلمرو کاتالیتیکی آنزیم PAH قرار دارد که حفاظت بالای آن قابل پیش بینی می‌باشد.

در نتیجه این جهش - در موقعیت ۲۴۷ - اسید آمینه آسپارتیک اسید (با بار منفی) جایگزین گلايسین (با بار خنثی) شده است. تغییر بار الکتریکی احتمالا مانع اتصال BH4 - به عنوان کوفاکتور - به جایگاه فعال آنزیم می‌شود (۵،۹).

برای یکی از این جهش‌ها هتروزیگوت بودند، استفاده شد. جهت انجام آزمایش SSCP، تمام اگزون‌های ژن PAH هر یک از نمونه‌های مورد بررسی تکثیر یافتند. پس از واسرشت کردن محصولات PCR بوسیله گرما، روی ژل آکرلامید ۱۲ درصد غیر دنا توره کننده با ولتاژ ثابت ۱۵۰ ولت در دمای ۸ درجه سانتیگراد بارگذاری و با نیترا ت نقره رنگ‌آمیزی شدند. در نهایت نمونه‌هایی که دارای الگوی بانندی متفاوت با نرمال بودند تعیین توالی شدند. جهت تعیین هاپلوتیپ در این دو خانواده، سه مارکر پلی مورف در ژن PAH شامل STR در اینترون سوم، XmnI-RFLP در اینترون هشت و مینی ساتلایت چند آلی VNTR، در اینترون ۱۳ با استفاده از روش PCR مورد بررسی قرار گرفت (۵). میزان اطلاع رسانی (PIC) حاصل از مجموع این سه مارکر در حدود ۹۵ درصد می‌باشد (۴، ۸).

نتایج و بحث

فیل کتونوری شایع‌ترین اختلال در متابولیسم اسیدهای آمینه و یکی از مهمترین علل شناخته شده عقب ماندگی ذهنی است. این مطالعه، گزارشی از شناسایی موتاسیون جدید در ژن PAH در دو بیمار مبتلا به PKU کلاسیک می‌باشد. هر دو بیمار به علت عقب ماندگی ذهنی در مراکز بهزیستی نگهداری می‌شوند.

نتایج حاصل از اندازه‌گیری میزان فیل آلانین سرم در زمان تشخیص بیماری قبل از درمان، نشان می‌دهد که هر دو بیمار مبتلا به PKU کلاسیک هستند. ضریب هوشی بیماران (IQ) به عنوان یکی از فنوتیپ‌های مبتلایان به PKU در جدول ۱ ارائه شده است. در جدول‌های ۲، ۳ و ۴ به ترتیب سایر فنوتیپ‌های متاثر از بیماری PKU اعم از خصوصیات ظاهری، اختلالات حرکتی و اجتماعی در دو بیمار مورد مطالعه، ارائه شده است. در بررسی‌های ژنتیکی ابتدا هر دو بیمار برای ۱۰ جهش شایع ژن PAH مورد بررسی قرار گرفتند. هیچ یک از دو بیمار مورد مطالعه جهش‌های فوق را نداشتند. این جهش‌ها بیش از نیمی از جهش‌های جمعیت ایرانی را در برمی‌گیرد (۱).

نتایج حاصل از آزمایش SSCP بر روی هر دو بیمار حاکی از وجود تفاوت در الگوی حرکت قطعات DNA با فرد نرمال در

در همین ریشه اسید آمینه‌ای تغییرات نوکلئوتیدی دیگری در جمعیت چین گزارش شده است که شامل: G247R, G247V و G247S می‌باشد. این جهش‌ها نیز منجر به بروز فنوتیپ PKU کلاسیک می‌شوند (۹).

هموزیگوسیتی برای جهش‌های نادر را می‌توان با ۲ مکانیسم ازدواج‌های فامیلی و همچنین اثر بنیانگذار (Founder effect) در جمعیت‌های چند نژادی در ایران توجیه کرد. به منظور پی بردن به علت هموزیگوسیتی در این جهش جدید، الگوی هاپلوتیپ بیماران را تعیین نمودیم. هر دو بیمار دارای هاپلوتیپ یکسان بودند (جدول ۵). با توجه به اینکه هر دو بیمار متعلق به استان آذربایجان بوده و هاپلوتیپ مشابه داشتند، احتمالاً اثر بنیانگذار در هموزیگوسیتی موثر می‌باشد.

با توجه به محل اختصاصی اسید آمینه ۲۴۷ در جایگاه فعال آنزیم، حفظ شدگی فیلوژنتیکی ریشه مذکور در رده‌های مختلف موجودات زنده و مطالعات جمعیتی انجام شده بر روی ۵۰ فرد نرمال از جمعیت ایرانی، می‌توان نتیجه گرفت که تغییر G247D یک جهش بیماری‌زا می‌باشد که می‌تواند سبب ایجاد فرم کلاسیک بیماری PKU شود.

تشکر و قدردانی:

این پژوهش با حمایت مالی پژوهشگاه ملی مهندسی ژنتیک و زیست فناوری در قالب انجام طرح تحقیقاتی شماره ۳۰۹ انجام گرفته است.

جدول ۱- ضریب هوشی و میزان فنیل آلانین سرم در دو بیمار مورد مطالعه

میزان فنیل آلانین در سرم	ضریب هوشی (IQ)	
>20 mg/dl	35<IQ<55	خانواده ۱
>20 mg/dl	<55	خانواده ۲

جدول ۲- مقایسه فنوتیپ بیماران

رنگ پوست	رنگ مو	رنگ چشم	میکروسفالی	اگزما	فک برجسته	دندان‌های با فاصله	
بی رنگ	بور	قهوه ای روشن	-	-	-	-	خانواده ۱
بی رنگ	بور	قهوه ای روشن	-	+	-	-	خانواده ۲

جدول ۳- مقایسه اختلالات حرکتی دو بیمار

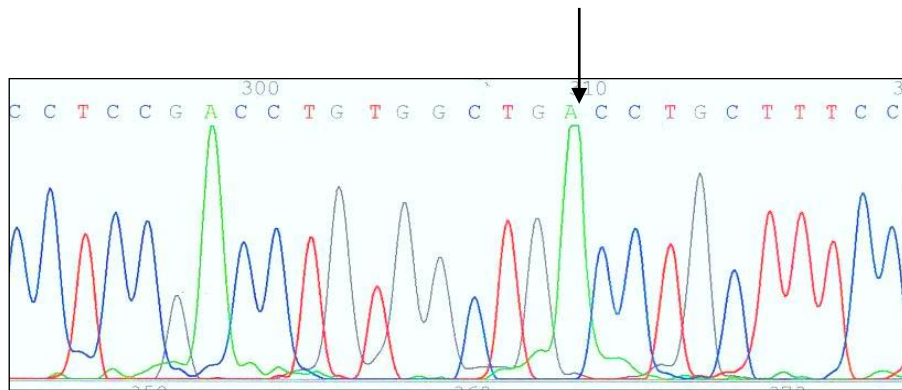
حرکات غیر طبیعی	بیش فعالی	حرکات پیچشی	رعشه	سفتی عضلانی	راه رفتن	
-	-	+	-	-	+	خانواده ۱
-	+	-	-	-	+	خانواده ۲

جدول ۴- مقایسه اختلالات اجتماعی دو بیمار

خانواده	تهوع	مصرف دارو	سابقه تشنج	اختیار ادرار ومدفوع	برقراری ارتباط اجتماعی	دیگر آزاری	خود آزاری	در خود فرورفتگی	تکلم
خانواده ۱	-	-	-	+	+	+	-	+	+
خانواده ۲	-	دiazepam	+	+	+	-	-	-	+

جدول ۵- هاپلوتیپ ژن PAH در بیماران مورد مطالعه

خانواده	XmnI	STR	VNTR
خانواده اول	-/-	۲۴۲	۸/۸
خانواده دوم	-/-	۲۴۲	۸/۸

شکل ۱- تغییر نوکلئوتیدی c.740 G>A (G247D) در اگزون شماره ۷ ژن PAH (آغازگر رفت)

		244	245	246	247	248	249
Human	PAH	P	V	A	G	L	L
RAT	PAH	P	V	A	G	L	L
D.Melanogaster	PAH	P	V	A	G	L	L
C.Elegance	PAH	P	V	A	G	L	L
Myotis Lucifugus	PAH	P	V	A	G	L	L

شکل ۲- اسید آمینه‌های حفاظت شده در قلمرو کاتالیتیکی آنزیم PAH در موجودات مختلف

منابع

13. Lee YW, Lee DH, Kim ND, Lee ST, Ahn JY, Choi TY, Lee YK, Kim SH, Kim JW, Ki CS (2008) Mutation analysis of PAH gene and characterization of a recurrent deletion mutation in Korean patients with phenylketonuria. *Exp Mol Med*; 40(5):533-40.
14. Luiz Carlos Santana da Silva,a,b Tiago Santos Carvalho,a,b Fernanda Britto da Silva,b Liana Morari,b ^AAngela Aguirres Fachel,b Ricardo Pires,b L_lia Farret Refosco,b Robert J. Desnick,c Roberto Giugliani,a,b,d, and Maria Luiza Saraiva Pereiraa,b (2003) Molecular characterization of phenylketonuria in South Brazil. *Molecular Genetics and Metabolism*, 79:17-24
15. Mallolas J, Vilaseca MA, Campistol J, Lambruschini N, Cambra FJ, Estivill X, Milà M (1999) Mutational spectrum of phenylalanine hydroxylase deficiency in the population resident in Catalonia: genotype-phenotype correlation. *Hum Genet*, 105(5):468-73.
16. Miller SA, Dykes DD, Polesky HF (1988) A simple salting out procedure for extracting DNA from human nucleated cells. *Nucleic Acids Res*. 11;16 (3):1215.
- Okano Y, Asada M, Kang Y, Nishi Y, Hase Y, Oura T, Isshiki G (1998) Molecular characterization of phenylketonuria in Japanese patients. *Hum Genet*, 103(5):613-8.
1. سید مهدی حسینی مزینانی و همکاران، بررسی موتاسیون های ژن PAH عامل بیماری PKU در جمعیت ایرانی. گزارش طرح تحقیقاتی پژوهشگاه ملی مهندسی ژنتیک و زیست فناوری
2. Aulehla-Scholz C, Heilbronner H (2003) Mutational spectrum in German patients with phenylalanine hydroxylase deficiency. *Hum Mutat*. 21(4):399-400.
3. Effat LK, Essawi ML, Abd El Hamid MS, Hawari N, Gad YZ (2008) Screening for six Mediterranean mutations in 90 Egyptian patients with phenylketonuria. *Bratisl Lek Listy*, 109(1):17-9.
4. Eisensmith RC, Goltsov AA, Woo SL (1994) A simple, rapid, and highly informative PCR-based procedure for prenatal diagnosis and carrier screening of phenylketonuria. *Prenat Diagn*. 14(12):1113-8.
5. Erlandsen H, Patch MG, Gamez A, Straub M, Stevens RC (2003) Structural studies on phenylalanine hydroxylase and implications toward understanding and treating phenylketonuria. *Pediatrics*. 112(6 Pt 2):1557-65. Review.
6. Kádasi L, Poláková H, Feráková E, Hudecová S, Bohusová T, Szomolayová I, Strnová J, Hruskovic I, Moschonas NK, Ferák V (1995) PKU in Slovakia: mutation screening and haplotype analysis. *Hum Genet*, 95(1):112-4.
7. Kaufman S. Phenylketonuria: Biochemical mechanisms. *Adv Neurochem*. 1976; 2:1
8. Hosseini-Mazinani, S.M, Koochmeshgi, J. Khazae-Kohpar, Z. Hosein-pur-Nobari, N. Seifati, S.M. 2008, Carrier detection of phenylketonuria in Iranian families by variable number tandem repeat polymorphism analysis. *Eastern Mediterranean Health Journal*, 14(8):1445-1451
9. Kim SW, Jung J, Oh HJ, Kim J, Lee KS, Lee DH, Park C, Kimm K, Koo SK, Jung SC (2006) Structural and functional analyses of mutations of the human phenylalanine hydroxylase gene. *Clin Chim Acta*. 365(1-2):279-87. Epub 2005 Oct 25.
10. Koochmeshgi J, Bagheri A, Hosseini-Mazinani SM (2002) Incidence of phenylketonuria in Iran estimated from consanguineous marriages. *Inherit Metab Dis*. 25(1):80-1.
11. Kozák L, Kuhrová V, Blazková M, Romano V, Fajkusová L, Dvoráková D, Pijácková A (1995) Phenylketonuria mutations and their relation to RFLP haplotypes at the PAH locus in Czech PKU families. *Hum Genet*, 96(4):472-6.
12. Lee DH, Koo SK, Lee KS, Yeon YJ, Oh HJ, Kim SW, Lee SJ, Kim SS, Lee JE, Jo I, Jung SC (2004) The molecular basis of phenylketonuria in Koreans. *J Hum Genet*, 49(11):617-21. Epub 2004 Oct 16.